

Streszczenie

Śpiewy masonów polskich epoki oświecenia w perspektywie komparatystyki interdyscyplinarnej

Głównym celem niniejszej rozprawy było pokazanie, że estetykę intermedialności można odnieść do wokalnejszej twórczości polskich wolnomularzy z okresu oświecenia.

Aby sprostać temu zadaniu przeprowadziłam kwerendy naukowe w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, w Pracowni Zbiorów Masońskich biblioteki Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk. Wyodrębniłam 161 utworów wykorzystywanych w obrzędowości wolnomularskiej na ziemiach polskich w XVIII i XIX wieku, znajdujących się w śpiewnikach oraz w postaci druków ulotnych. Redaktorami zbiorów śpiewów masońskich byli: Józef Elsner, Franciszek Budziszewski, Tadeusz Wolański oraz Feliks Gawdzicki. Zebrane teksty podzieliłam na 16 kategorii tematycznych, obejmujących między innymi: śpiewy ogólne, imieninowe, w trakcie zbierania lub rozdawania jałmużny, bankietowe, żałobne, religijno-filozoficzne czy patriotyczne. Podkreślić należy, że niektóre grupy tekstów charakterystyczne były jedynie dla wolnomularzy, za przykład których można uznać śpiewy łańcuchowe, wykonywane podczas obrzędów zamknięcia loży.

We wstępie mojej pracy przedstawiłam stan badań na temat literacko-muzycznej komparatystyki intermedialnej. Opisałam rozwój tej metody oraz możliwości jej wykorzystania do badania tekstów literatury dawnej. Zdefiniowałam najważniejsze pojęcia związane z zastosowaną metodologią, jednocześnie referując współczesne kierunki badań nad literaturą polskiego oświecenia.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym „Oświeceniowe rozważania o związkach literatury i muzyki”, przedstawiłam poglądy ówczesnych zachodnioeuropejskich oraz polskich teoretyków i krytyków literackich na kwestie literacko-muzyczne. Zagadnienia te podzieliłam według trzech, nadrzędnych obszarów: dyskusji na temat pochodzenia poezji i jej związków z muzyką, problemu prozodii w dziele literackim oraz statusu gatunków literacko-muzycznych, ze szczególnym uwzględnieniem kantaty i pieśni, ponieważ po te akurat formy sięgali polscy wolnomularze. Przy okazji scharakteryzowałam również operę, a zwłaszcza libretto operowe, ze względu na ich związki z kantatą.

Rozdział drugi, „Śpiewy okolicznościowe w polskiej obrzędowości masońskiej na przełomie XVIII i XIX wieku”, został poświęcony opisowi celebracji wolnomularskich w polskich lożach okresu oświecenia, ze szczególnym uwzględnieniem oprawy muzycznej.

W poszczególnych podrozdziałach przedstawiłam rozwój masonerii w wieku XVIII i na początku wieku XIX, scharakteryzowałam śpiewniki wolnomularskie, a także opisałam wspomniany już podział tematyczny zebranych pieśni. Dodatkowo, starałam się umiejscowić śpiewy masońskie w tle innych utworów literatury okolicznościowej, powstałej w podobnym czasie. Wskazałam na najważniejsze motywy występujące w poszczególnych utworach oraz na odniesienia do polskiego baroku, a także do współczesnych teorii postsekularyzmu. Przy okazji tych rozważań postanowiłam przyjrzeć się także literackiemu portretowi polskiego masona z przełomu XVIII i XIX wieku, wyłaniającemu się z analizowanego materiału źródłowego. Zebrany katalog postulowanych cech i postaw osobowych potraktowałam – inspirując się badaniami Teresy Kostkiewiczowej – jako rodzaj „projektu antropologicznego” wpisanego w tę twórczość i odniosłam – do najważniejszych postulatów oświeceniowych prądów artystycznych.

Zapowiadane we wstępie kwestie zostały podjęte także w rozdziale trzecim: „Intermedialność śpiewów wolnomularskich”. Najpierw opracowałam model tekstu intermedialnego w odniesieniu do kantat i pieśni. Następnie przedstawiłam dwa spojrzenia na muzyczność dzieł literackich powstałych w polskim oświeceniu, aby przejść do kwestii intermedialności śpiewów wolnomularskich. Starałam się pokazać, że uprawnionym jest patrzenie na utwory, co do których nie zachowały się nuty (jak było w przypadku większości analizowanych śpiewów wolnomularskich), z perspektywy komparatystycznej. Struktura tych tekstów pozwala nam mówić o ich immanentnej muzyczności. Zgromadzony materiał źródłowy analizowałam według kryterium genologicznego, uwzględniając kantaty i pieśni, czyli dwa gatunki literackie, w przypadku których muzyka wpisana jest niejako w ich genotyp, a które mają szczególną reprezentację w korpusie tekstów wolnomularskich. Na intermedialny charakter analizowanych utworów wskazuje teatralizacja masońskich uroczystości. Poprzez zaangażowanie uczestniczących w zgromadzeniu „braci”, odbywany rytuał stawał się pewnego rodzaju spektaklem, w którym każdy z uczestników odgrywał wskazaną rolę. W konsekwencji lożowe spotkania miały charakter performatywny. Ważne były nie tylko wykonywane śpiewy i deklamowane teksty, ale również towarzyszące im gesty czy scenografia. Zwróciłam także uwagę na rolę ciszy w wydarzeniach, które możemy określić mianem *quasi*-liturgii. Dodatkowo udało się też dokonać zestawienia wybranych, okolicznościowych pieśni masońskich ze zbiorkiem *Pieśni nabożnych* Franciszka Karpińskiego pod kątem śpiewności tych utworów oraz ich przeznaczenia do wykonań podczas stosownych obrzędów.

Do pracy dołączyłam również aneks zawierający podział wszystkich analizowanych utworów pod kątem tematycznym wraz z ich lokalizacją, a także fotokopie przykładowych śpiewów masońskich znajdujących się w rękopisach.

Summary

Songs of Polish Freemasons of the Age of Enlightenment in the perspective of interdisciplinary comparative studies

The main aim of this dissertation was to show that the aesthetics of intermobility can be applied to the vocal work of Polish Freemasons from the Enlightenment period.

In order to meet this task, I conducted scientific queries in the Central Archives of Historical Records in Warsaw, in the Masonic Collections Laboratory of the Adam Mickiewicz University Library in Poznań and in the Poznań Friends of Science Society. I have identified 161 works used in Masonic rituals in Poland in the 18th and 19th centuries, found in songbooks and in the form of leaflets. The editors of the collections of Masonic songs were: Józef Elsner, Franciszek Budziszewski, Tadeusz Wolański and Feliks Gawdzicki. I have divided the collected texts into 16 thematic categories, including, among others: general songs, name-day songs, singing during the collection or distribution of alms, banquet songs, funeral songs, religious-philosophical songs, and patriotic songs. It should be emphasized that some groups of texts were characteristic only for Freemasons, an example of which can be considered chain chants, performed during the rites of closing the lodge.

In the introduction to my thesis, I presented the state of research on literary and musical comparative intermedia. I have described the development of this method and the possibilities of its use in the study of early literature texts. I have defined the most important concepts related to the methodology used, at the same time referring to the contemporary directions of research on the literature of the Polish Enlightenment.

In the first chapter, entitled "Enlightenment Reflections on the Relationship between Literature and Music", I presented the views of the Western European and Polish literary theoreticians and critics on literary and musical issues. I have divided these issues into three overarching areas: the discussion on the origin of poetry and its relationship with music, the problem of prosody in a literary work, and the status of literary and musical genres, with particular emphasis on cantatas and songs, because these were the forms used by Polish Freemasons. By the way, I have also characterized opera, especially opera libretto, because of its connection with the cantata.

The second chapter, "Occasional Songs in Polish Masonic Rituals at the Turn of the 18th and 19th Centuries", is devoted to the description of Masonic celebrations in Polish lodges of the Enlightenment period, with particular emphasis on the musical setting. In individual subchapters, I presented the development of Freemasonry in the eighteenth and early nineteenth centuries, characterized the Masonic songbooks, and described the thematic division of the collected songs. In addition, I tried to place Masonic chants in the background of other works of occasional literature written at a similar time. I pointed out the most important motifs in the individual works and references to the Polish Baroque, as well as to contemporary theories of post-secularism. On the occasion of these considerations, I also decided to take a closer look at the literary portrait of the Polish Freemason from the turn of the eighteenth and nineteenth centuries, emerging from the analysed source material. Inspired by Teresa Kostkiewiczowa's research, I treated the collected catalogue of postulated personal traits and attitudes as a kind of "anthropological project" inscribed in this work, and I referred it to the most important postulates of the Enlightenment artistic movements.

The issues announced in the introduction were also taken up in the third chapter: "Intermediality of Masonic Chants". First, I developed a model of the intermedia text in relation to cantatas and songs. Next, I presented two views on the musicality of literary works created in the Polish Enlightenment in order to move on to the issue of the intermediality of Masonic chants. I have tried to show that it is legitimate to look at works for which no notes have been preserved (as was the case with most of the analyzed Freemasonry songs) from a comparative perspective. The structure of these texts allows us to speak of their immanent musicality. I analyzed the collected source material according to the genre criterion, taking into account cantatas and songs, i.e. two literary genres in the case of which music is somehow inscribed in their genotype, and which have a special representation in the corpus of Masonic texts. The intermedia character of the analyzed works is indicated by the theatricality of Masonic celebrations. Through the involvement of the "brothers" participating in the assembly, the ritual became a kind of spectacle in which each participant played a specific role. As a consequence, the lodge meetings were performative in nature. Not only the songs and recited texts were important, but also the accompanying gestures and scenography. I also drew attention to the role of silence in events that can be described as quasi-liturgy. In addition, it was also possible to compare selected, occasional Masonic songs with a collection of *Pieśni nabożne* by Franciszek Karpiński in terms of the singing of these works and their intended performance during appropriate rituals.

I have also attached to the work an appendix containing a division of all the analyzed works in terms of topics along with their location, as well as photocopies of exemplary Masonic chants found in manuscripts.